

בעד השברה - מונח חסר במודעות הישראלית

לאחרונה נחשפתי לזיכרון על עתידה של "שמורת הטבע" הספונסנית שהתפתחה בשטח באפולוניה (שבצפון הרצליה) ששימש בעבר את התעשייה הצבאית. בעלי של השטח, רשות מקרקעי ישראל (רמ"י), עם מנהל התכנון של משרד האוצר, מקדמים תכנית גרנדיוזית להקמת 2,700 יחידות דיור בשטח, חרף התנגדות עיריית הרצליה ותושביה. במקום בניה אלו מציעים לשמור את האתר כשצ"פ, להכריז עליו ולנהל אותו כפארק אקולוגי מטרופוליטני. על אף אישור התכנית של רמ"י בוותמ"ל, היא נבלמה בבית המשפט שקבל את טענת העותרים על אי-כשרות התכנית בגלל היעדר סקר סיכונים – מרכיב חיוני של תצהיר השפעות על הסביבה בהתחשב באפשרות זיהום האתר עקב פעולות תה"צ בעבר.

אע"פ כן, רמ"י ומנהל התכנון מתעקשים לקדם את התכנית בלי להמתין לעריכת סקר סיכונים ולפתוח קופסת הפנדורה של ממצאי הסקר והדיון בהמשך על השלחות מסקנותיו. שניהם עירערו על החלטת בית המשפט, כנראה מונעים ע"י דבקות בערך ארוך-טווח של אחד, ומדיניות נוכחית של שניהם. הערך העיקרי המניע את רמ"י הוא למקסם את ניצול המשאב שברשותו, מקרקעי המדינה, וזה מתבטא ברווחיותה לטובת אוצר המדינה. המדיניות הרווחת שמניעה את שניהם היא היווצרות הצע מירבי של יחידות דיור לשווק בזמן מוערי. חבל שהתנהגות זאת כ"כ מוגבלת וחסרת חזון, ושהמתכננים ומקבלי החלטות בגופים אלו (ואחרים במערכת התכנון בכלל) לא הפנימו כמה ערכים אחרים שרלוונטים לשקוליהם. למשל, אולי הערך התכנוני המקובל היום: הקיימות, שהיה משנה את התייחסותם לקידום התכנית שלהם.

אינני רוצה לדבר על קיימות, אלא להציע ערך חדש להשפיע על שקוליהם. ערך זה מאד רלוונטי למקרה של תכנית אפולוניה, ולרבות כמוה שנדונות במערכת התכנון בארץ. למרות זאת, ערך זה נעדר מהמודעות הישראלית, עד כדי כך שמונח בעברית בשבילו חסר. בלועזית הערך נקרא: stewardship, שמוגדר כ-"אתיקה שמגלמת ניהול משאבים אחראי". ערך זה יחסית חדש (אף כי, כפי שנראה, יש לו שורשים עתיקים) והעלאתו קשורה לעליית התנועה הסביבתית במאה שעברה. המקביל לערך זה חסר בעברית, וכנראה - לאור הנסיון בתחומים רבים בארץ, ביניהם מדיניות הפיתוח ותכנון המרחב - ולא במקרה. אני מציע שנאמץ ערך זה גם בארץ, וכמושג מקביל בעברית אני מעלה מונח הומצא חדש: השברה.

שורש הערך stewardship בתרבויות המערב נמצא בשם עצם steward (בעברית עכשוית: סוכן), שפרושו המקורי היה: משרת בכיר שתפקידו לנהל את המשק עבור בעל הבית. עם התפתחות חברות היירכיות משמעות המונח התרחבה, ואחראיות ה"סוכן" גדלה מניהול משק הבית לשליטה (בשם הבעלים) וניהול

כל הרכוש שלו. כך בתקופה הפוידלית באירופה הסוכן ניהל את האחוזת של אדונו, עד כדי כך שאציל מונה כסוכן אלמנת לנהל את הממלכה². מקור עתיק של האתיקה של stewardship נמצא בברית החדשה, במושג ה-faithful steward שתורגם לעברית כ"סוכן נאמן"³.

אנו מוצאים גיבור בתולדות ישראל שבדיוק מגלם את תפקיד הסוכן הנאמן, והרי הוא יוסף, הנקרא גם: יוסף המשביר⁴. פרעה מנה את יוסף להיות הסוכן הנאמן שלו על ארץ מצרים כאשר הוא אמר לו: "אתה תהיה על ביתי ועל-פיך ישק כל עמי..." (בראשית מא"מ). על כוונתו של פרעה מעידה פיסקה יותר מאוחרת באותו הסיפור, כאשר יוסף נותן הוראה להטמין את גביע הכסף שלו בשק של אחיו בנימין: "ויצא את אשר על ביתו..." (בראשית מא"מ), שבאנגלית: "And he commanded the steward of his house". לכן ניתן להציע את הביטוי: "יוסף המשביר" כמקביל חופשי ליוסף הסוכן של פרעה על ארץ מצרים, ולגזור משם העצם "המשביר" את המונח השברה כערך בעברית המשקף את הערך הלועזי stewardship.

היעדר הערך השברה מורגש בכל המערכות בישראל, המתאפיינים ברווחת מושגים כמו "יהיה בסדר" ו"ביצועיזם" שמשקפים ערכים הפוכים ל-השברה. בפרט התנהלות מערכת התכנון ומדיניות הפיתוח לאחרונה, ואופן ניהול של רמ"י את המשאב הלאומי המופקד לידו, מקרקעי המדינה, מראים כמה זר להם הערך הזה.

במערכת התכנון תכניות מופרזות לבניית מגורים מקודמות בחיפזון בעידוד מנהל התכנון ובאישור הוותמ"ל על מנת להשיג יעד קצר תווח של מיקסום היצע יחיד (רי' בורוכוב בהמשך חוברת זאת). כל זאת ללא הרבה מחשבה על ההשלכות ארוכות טווח על עתיד הסביבה הבנויה וטבעית בארץ ועל דורות ההמשך של תושביה. הפנמת הערך השברה היה מכתוב מחשבה יותר שקולה וגישה יותר אחראית לתכנון ופיתוח המרחב.

בניהולו את מקרקעי המדינה, רמ"י מתעלם מהערך השברה, אם לא ממש סותר אותו. מדיניותו אמנם מותווית ע"י הכלל הקלסי של כלכלה אורבנית: לממש את השימוש המיטבי של הקרקע (עיקרון ה-highest-and-best use of land), אך יישומה משקף פירוש מוטע במבט ה השברה. רמ"י מפרש את השימוש המיטבי כאותו היעוד אשר יניב את הרווח המירבי המייד לקופת המדינה, ואילו ערך השברה היה מצווה עריכת חישוב עלות-תועלת לתווח הארוך, ולא מוגבל רק לתחשיבים כלכליים אלא כולל גורמים חברתיים-סביבתיים לפי הכלל של קיימות אמיתית.

אני מקווה שהעלאת הערך השברה למודעות הקוראים שלנו, קהל המתכננים ומקבלי החלטות שמעצבים את דמות הארץ, יתרום לשינוי חיובי בהתנהלות מערכת התכנון ומוסדותיו. הפנמתו האמיתית של משמעותה של השברה אמורה לשפר את תכנון הארץ באימוץ האתיקה של הסוכן הנאמן שמתבטאה בניהול אחראי של משאבינו המשותפים.